

Frans August Linderholms melodi till julepisteln¹

Seden att recitera, ”mässa”, epistel- och evangelietexterna i kyrkans gudstjänster är mycket gammal. Den förekom länge också i den svenska kyrkan. Laurentius Petri ger föreskrifter om hur epistel och evangelium skall reciteras (Laurentius Petri, *De punctis*, utg. av N. Fransén, Stockholm 1930), och så sent som i 1811 års kyrkohandbok föreskrives att prästen läser eller sjunger episteln (evangeliet var ej längre altartext). Men med 1894 års kyrkohandbok kommer en direkt föreskrift att epistel och evangelium skall ”föreläsas”, ytterligare inskräpt av kommittéerade för utarbetande av Musiken till Svenska Mässan (utgiven 1897), som påpekar att handboken föreskriver att vissa stycken (bland dem epistel och evangelium) skall ”läsas eller framsägas, således

icke sjungas”. (Arthur Adell, *Gregorianik* I. Lund 1963, s. 29 f.).

Med hänsyn till traditionens ålder var det alltså något föga märkligt som hände, när komministern i Lemnhult, *Frans August Linderholm*, troligen julen 1895 komponerade en egen melodi till julepisteln ”Det folket som i mörkret vandrar, ser ett stort ljus” och sedan sjöng episteln varje julmorgon fram till år 1926. Snarare var väl själva *tidpunkten* märklig: Linderholm skapade sin melodi vid den tid, då en ny kyrkohandbok föreskrev att episteln skulle läsas, ej sjungas. Men julepisteln hade dock, som Folke Bohlin påpekar, en särställning, (Folke Bohlin, *Melodier till julepisteln i svensk tradition*. Visby 1970, s. 2) och seden att sjunga julepisteln lär inte ha varit Linderholm obekant. Märkligare är väl det faktum, att Linderholms julepistel nu har sjungits i praktiskt taget obruten tradition i 77 år (dock ej hela denna tid i *en* församling; men den torde ha sjungits i en eller flera smålandskyrkor varje julmorgon från 1895 till 1971).

Biografiska notiser om Linderholm

Frans August Linderholm föddes i Dädesjö den 21/12 1851. Han var son till organisten och folkskolläraren Magnus Linderholm och hans hustru Anna Gustava Nordström. Fadern, som föddes i Urs-

¹ Denna artikel är en förkortad och bearbetad version av en 40-poängsuppsats i musikvetenskap. Den som önskar ta del av det fullständiga materialet, kan vända sig till förf. eller till Institutionen för musikvetenskap vid Lunds universitet, där uppsatsen förvaras. P.g.a. utrymmesskäl lämnas här icke uppgift om alla de personer, som lämnat författaren upplysningar. Vad gäller F. A. Linderholm har fru Martha Urzander, Alvesta, Linderholms dotter, och fru Siv Karlsson, Växjö, L:s dotterdotter, och lektor Åke Karlsson, Växjö, givit många värdefulla upplysningar. Växjö stifts herdaminnen har också anlitats för erhållande av personuppgifter.

hult 1824, var uppenbarligen en kunnig musiker och skicklig organist: vid 15 års ålder (1839) gjorde han en synnerligen prydlig avskrift av Haeffners koralbok med angivande av melodistämman och basstämman jämte viss besiffring och åren 1845—48 vikarierade han som domkyrkoorganist i Växjö. Från 1848 innehade han tjänsten som folkskollärare och kantor i Dädesjö, där sonen Frans August alltså föddes och växte upp. Frans August gick i skola i Växjö och blev student i Lund efter studier vid Lunds privata elementarskola. Han prästvigdes i Växjö 1880 och blev efter tjänstgöring i Korsberga, Hovmantorp, Furuby, Lemnhult, Nye och N. Sandsjö komminister i Lemnhult 1884 (tillträdde 1886), komminister i Virestad 1896 (1898), kyrkoherde i V. Torsås 1904 (1905) och kyrkoherde i Almundryd 1909 (1910), vilken tjänst han uppehöll till sin död 15/2 1929.

Linderholm var folklig till sitt väsen och vänsäll. Han predikade på ett rättframt och centralt sätt som gick fram till människor. Om hans sång och musikintresse finns många vittnesbörd. Minnes-teckningen i Växjö stifts prästmöteshandlingar 1934 säger att han "kunde sjunga, så att han rörde sig själv till tårar" och att han under skoltiden fick smeknamnet "klockaren". Fru Hilda Nilsson, Virestad, som hörde Linderholm i sin ungdom sade om hans sång och särskilt julepisteln, att det var det vackraste hon hört, och för domkyrkokomministern Jonas Fors, Växjö, berättade i dec. 1971 en pensionär från Virestad, att han haft Linderholm som sin konfirmandlärare och en gång vallfärdade från Virestad till Almundryd blott och bart för att få höra Linderholm sjunga.

Den utförligaste beskrivningen av Linderholms sång har kyrkoherde Gustaf Danielsson, Osby, lämnat. "Linderholm sjöng på ett naturligt, vackert, spontant, genommusikaliskt sätt, ej operamässigt. Det var sådan glädje, sådan lovsång i rösten, han liksom lyftes av sången." (Danielsson var vice pastor i Almundryd 1926—29). Den sjungna julepisteln tycks enligt en tradition i Linderholms släkt ha gjort starkt intryck redan på Lemnhultsborna: när bönderna i Lemnhult inte ville gå med på Linderholms förslag att man skulle övergå till stearinljus i kyrkan (i stället för vaxljus) hotade Linderholm att sluta sjunga julepisteln, varpå bönderna svarade att det i så fall finge bli såväl stearinljus som julepistel.

Inte minst vittnar Linderholms efterlämnade kyrkohandbok, liksom ett handskrivet häfte med titeln "Svenska Messan af F. A. Linderholm" som hittades i ett arkiv i tornrummet i Almundryds kyrka d. 20/12 1971, om hans musikintresse och främst då om hans intresse för den liturgiska sången.

Melodins tillblivelse

Om julepistelmelodins tillblivelse finns samstämmiga vittnesbörd som går isär endast vad gäller vissa detaljer. Strax före jul ett år under Lemnhultstiden — Linderholm hade vid det aktuella tillfället svåra bekymmer, det tycks just då ha varit knappt med maten och pengarna i prästgården Gatu i Lemnhult — satte sig Linderholm ner och läste julepisteln "Det folket som i mörkret vandrar, ser ett stort ljus". Och mitt i hans bedrövelse kom glädjen över julens budskap över

honom, och en melodi till julepisteln började ta gestalt i hans inre. Han skrev ner den och gick till kyrkan för att spela den på orgeln — i prästgården hade de inget instrument. Så sjöng han julepisteln i kyrkan följande julmorgon. Detta torde ha inträffat 1895. Att melodin komponerades redan i Lemnhult bestyrkes bl.a. av den anteckning som finns på det i Linderholms kyrkohandbok infästa exemplaret: "af FALm i Lemnhult". Årtalet 1895 finns angivet endast på *en* avskrift, nämligen den som finnes i två exemplar hos fru Siv Karlsson, Växjö. Avskriften torde ha gjorts på 1930-talet av musikdir. Henrik Sahlberg, Karlshamn (1869—1960), som också enligt uppgift av fru Urzander har gjort orgelackompanjemang. Troligtvis har originalet lämnats till Sahlberg av Linderholms son, Ivar Linderholm, för att den förre skulle skriva ut stödackord vid insnitten, och detta original torde ha haft året 1895 angivet. Det kan nu icke återfinnas. Sahlbergs avskrift har förmodligen gjorts på 30-talet.

Hur Linderholm fick impulsen just att *tonsätta* julepisteln berättar inte traditionen. Han bör rimligen själv ha hört julepisteln sjungas någon gång eller ha hört talas om en liknande sed. Men ingen har något att berätta därom, och Linderholm själv har uppenbarligen inte givit någon antydning om att han haft något slags förebild, då han komponerade sin melodi. Jag skall återkomma till detta problem, men först skall vi kartlägga utbredningen av seden att sjunga julepisteln på Linderholms melodi.

Den Linderholmska julepistel-melodins utbredning

Linderholm själv sjöng sin julepistel i *Lemnhult* troligtvis 1895—1897, i *Virestad* 1898—1904, i *V. Torsås* 1905—1909, samt i *Almundsryd* 1910—1926. Julen 1926 var sista gången Linderholm sjöng julepisteln. Åren 1927—29 sjöngs den i Almundsryd av Gustaf Danielsson, som från aug. 1926 till jan. 1930 var först ständig adjunkt och sedan vice pastor där.

Linderholms julepistel har mig veterligt aldrig tryckts. Den spreds i avskrifter till sångintresserade vänner bland prästerskapet i Växjö stift och till unga präster som tjänstgjorde i Almundsryd på Linderholms tid och torde inte ha sjungits utanför stiftets gränser.

I *Almundsryd* fick seden endast sporadisk fortsättning. Däremot har den återupptagits i två andra församlingar, som Linderholm tjänade, nämligen *Virestad* och *V. Torsås*; i *Virestad* har den sjungits sedan 1966 av kh Nils Haggren och i *V. Torsås* i praktiskt taget obruten tradition sedan 1929 (kyrkoherdarna Hilding Sjöfors, 1929—1954, John Lindgren, 1954—1969, och Bengt Andersson, från 1970), och i dessa båda församlingar får man alltså ännu höra Linderholms julepistel.

Övriga församlingar, där denna julepistelmelodi sjungits, är *Hamneda* (1910—1919) och *S. Ljunga* (1919—1928), Hilding Sjöfors (Sjöfors tjänstgjorde som vice pastor i Almundsryd 1909—1910 och fick då melodin av Linderholm; även Sjöfors efterträdare, kh Ivar Söderlund, sjöng julepisteln ibland); *Jät* och *Kalvsvik* (1905—1935), kh Sven August Hjelmgren; *Kånna*, *Hamneda* och

S. *Ljunga*, adj. Bertil Hjelmgren, Ljungby, vid skilda tjänstgöringstillfällen; *Lidhult*, *Vrå* och *Odensjö* (1923—1933) och *Reftele* (1933—1968), kh Ludvig Hjelmgren; *Aneboda* (1899—1908), *Blädinge* (1908—1921) och *Vislanda* (1921—1946), kh Knut Holm. Såväl den sistnämnde som bröderna Hjelmgrens fader, Sven August Hjelmgren, var Linderholms personliga vänner.

Den Holmska traditionen i Vislanda fick troligtvis ingen fortsättning. Holms efterträdare, kh Eskil Jonsson, skall enligt vissa uppgifter ha sjungit julepisteln både i S. Hestra och Vislanda, enligt andra, mycket bestämda uppgifter har han icke i någondera församlingarna sjungit den.

Sist skall nämnas den för sitt stora intresse för och omsorg om den kyrkliga sången som "kyrkosångsbiskopen i Växjö stift" omtalade Josef Wahlgren. Under sin tid som komminister i *Gårdsby* (1931—1939) sjöng han Linderholms julepistel, som han lärde sig (säkert av Linderholm själv), då han tjänstgjorde som brunnspredikant i Ryd 1922—23. Han torde ha sjungit den till omkring 1940, då han blev gripen av den gregorianska sången; Linderholms melodi överensstämde väl inte längre med hans ideal för liturgisk sång, och han tycks ha slutat sjunga den ungefär vid den tidpunkten.

Samtliga bärare av den Linderholmska julepisteltraditionen (inklusive Linderholm själv) har sjungit julepisteln i högmässan efter ottesången. När seden med två tjänster upphörde i V. Torsås (omkring 1956), sjöng kyrkoherde Lindgren julepisteln (med texten ur Karl XII:s bibel) från altaret och läste sedan episteln

i den nya översättningen från predikstolen.

Djäknesång i julottan

En gammal sed, som skall beröras i detta sammanhang, är den att sockenvandrande djäknar reciterade julepisteln i juldagens ottesång. Folke Bohlin har påpekat, att denna lekmannatradition närmast återgår på reformationstidens julmatutin. "Men", tillägger han, "kanske skall det egentliga ursprunget sökas i den medeltida nattmässan." (F. Bohlin, 1970, s. 113). Den ursprungliga seden synes enligt Bohlin vara den att en *lekman* sjunger episteln, så som man ännu 1970 gjorde i Söderhamn; denna sed tycks "ha sina rötter i den gamla *matutinen*, ur vilken ottesången växte fram för att under 1600-talet utveckla sig till en renodlad predikogudstjänst." Bruket att sjunga julepisteln i *högmässan* och att prästen mässar den är enligt Bohlin sekundärt (F. Bohlin, 1970, s. 111).

I Småland förefaller seden att djäknar sjöng julepisteln ej ha haft någon utbredning av den enkla anledningen att man där länge — till slutet av 1700-talet — firade nattvardsmässa på julmorgonen, en direkt, obruten fortsättning på den medeltida förstamässan. Denna nattvardsmässa var helt säkert en *läst* mässa (D. Lindqvist, Första-mässan i Stockholm, Lund 1945, s. 92 f och 125), vilket uteslöt möjligheten att sjunga julepisteln. Men helt utan lekmannatradition i detta avseende är icke Växjö stift. *Jonas Sandell* berättar i sina självbiografiska anteckningar, citerade av Lina Sandell (Jonas Sandell. Ett bidrag till Vexjö stifts herdaminnen

af L. S. Stockholm 1893, s. 15 f), följande: ”Julen 1803 tillbragte jag i Lenhofda, hvarvid den gamle prosten, sedan jag profsjungit för honom, uppdrog åt mig att messa juldags-episteln, och i samma kyrka, der jag blifvit döpt, gjorde jag alltså utanför altarringen och lyst af församlingens gamle klockare, min första presterliga tjänst.” Lina Sandell gör följande i detta sammanhang mycket viktiga kommentar: ”De gripande orden gjorde för tillfället ett djupt intryck på den känslige ynglingen, och minnet häraf kom Sandell, enligt hans egen muntliga uppgift att i en senare tid, under en mer än fyratioårig presterlig tjänstgöring, alltid på juldagen messa den härliga texten från altaret (Es. 9.2—7).” Tyvärr nämner Sandell inte i vilken av juldagens gudstjänster detta skedde, men troligt är att han som färdig präst mässade julepisteln i högmässan efter ottesången. Han nämner heller inte något om melodin till julepisteln. Sandell var komminister i Växjö 1826—1829 och kyrkoherde i Fröderyd från 1829 (tillträdde 1831) till sin död 1858. Kyrkoherde Martin Angser, Fröderyd, säger att han vid tidigare forskningar i den Sandellska traditionen icke stött på någon antydning om att Jonas Sandell sjungit julepisteln, och Lina Sandell, vars dagboksanteckningar finns på Lunds universitetsbibliotek, är enligt kyrkoherde Angser ”sparsam med intryck och iakttagelser”. Kvar står dock det viktiga faktum att Sandell sjöng julepisteln som skolgosse och sedan som präst fram till sin död 1858.

Daniel Nordin, kyrkoherde i Villstad 1811—1854, född i Ö. Torsås 1778, berättar i sina självbiografiska anteckningar,

citerade av Gunnar Herrlin, att studerande skolgosser ”brukade anhålla om Pastors tillåtelse att julottan mässa episteln på gången, nerom altardisken. På föräldrarnas önskan mässade också jag med mycken räddhåga.” (Gunnar Herrlin, Daniel Nordin. Ett småländskt herdaminne från Tegnérns tid. Lund 1948, s. 16).

Även *J. P. Hård af Segerstad*, född 1810, berättar om hur han som ung studerande sjöng julepisteln: ”— — — såsom skolgosse fick jag en julotta framför altaret i Femsjö kyrka sjunga Episteln «Det folket som i mörkret vandrar» — hvilket intresserade många i församlingen, men i allra främsta rummet min för mig alltid ömt deltagande moder!” (Hyltén-Cavalliusföreningens årsbok 1949. Växjö 1949, sid. 126.)

Linderholms ev. kontakt med seden att sjunga julepisteln

Linderholm föddes 1851. Han kan alltså inte ha kommit i direkt kontakt med den Jonas Sandellska traditionen. Alldeles otänkbart är det väl dock inte att Lina Sandells biografi över Jonas Sandell, tryckt 1893, kommit i hans hand. Men detta är en mycket osäker hypotes. Snarare skulle då Linderholm ha kunnat höra talas om att prosten A. H. B. Lind i Fagerhult (kyrkoherde där 1860—1901) sjöng episteln i juldagens högmässa (F. Bohlin, 1970, s. 2 f). Fagerhult ligger f.ö. inte så långt från Lemnhult (c:a 4 mil sydost om Lemnhult).

Men om det har funnits incitament till tonsättning av julepisteln — utöver den mäktiga impuls, som Linderholms egen musikaliska läggning och den stora

glädje han upplevde vid läsandet av julepisteln vid det aktuella tillfället utgjorde — är det möjligt att vi har att söka det på närmare håll.

En mässande präst i Näshult

I *Näshult*, en grannförsamling till Lemnhult, tjänstgjorde från den 1 nov. 1888 till den 30 april 1890 *Karl August Malmqvist* som vice pastor. Han kom sedan till Åseda som komminister och var därefter komminister i Gränna 1891 (tillträdde 1893) — 1908 samt kyrkoherde i S. Hestra 1908 (1910) till sin död 1918.

Kyrkoherde emeritus Ludvig Lundén, Norrhult, född i Näshult 1876, meddelade den 29/12 1971 på min fråga om han kände till om någon annan än Linderholm sjungit julepisteln, att Karl August Malmqvist 1888—1889 *sjungit episteln inte bara juldagen utan också vanliga söndagar* — på vilken melodi kunde Lundén inte säga. Men vid ett senare tillfälle (samtal den 27/1 1972) sade Lundén: ”Han sjöng nog sin egen melodi, bra entonigt, likasom litanian. En annan som var liten, tyckte det blev långt.” Lundén, som vid den tiden var 12—13 år gammal gick i kyrkan varje söndag trots den 1 mil långa vägen, och upplevelsen av Malmqvists epistelsjungande har naturligtvis därigenom fäst sig i hans minne. Malmqvist stod framför altaret när han sjöng julepisteln, och det förekom inga särskilda ceremonier i samband därmed enligt Lundén, som också berättade att Malmqvist var en mycket god sångare, en uppgift som också bestyrkes av Växjö stifts herdaminne 5: ”— — — Till hans goda gåvor för kallet hörde en ovanligt vacker

sångröst och ett gott utförande”. Lundéns yttrande att Malmqvist sjöng ”bra entonigt, likasom litanian” kan möjligen tyda på att Malmqvist reciterat julepisteln enligt Haeffners epistelton (denna finns återgiven hos F. Bohlin, 1970, s. 12) eller möjligen enligt Humblas Messbok I, Stockholm 1873.

Malmqvist borde rimligen ha fortsatt att sjunga episteln både i Åseda och Gränna. Vad beträffar Åseda säger Kyrkoherde Johannes Olsson, Tävellsås, sig ha ett minne av att Johan Edward Herrlander, som var kantor i Åseda 1888—1931, sagt att Malmqvist sjöng julepisteln i Åseda. Efterforskningar i Åseda och Gränna beträffande ev. noter i kyrkoarkiv eller på orgelläktare har icke givit positivt resultat, och det har ej heller varit möjligt att få ytterligare bekräftelse på att Malmqvist sjungit julepisteln i Åseda. Ej heller från S. Hestra finns det uppgifter om att Malmqvist skall ha sjungit den.

Mot dessa negativa resultat beträffande Malmqvist i Gränna och S. Hestra kan det vara frestande att ställa ett yttrande (1971) av prosten Karl Ödéén, Vetlanda, född 1899: ”Det hände i min barndom att julepisteln sjöngs i Västbo. Julepisteln sjöngs också tidigare i min hembygd, Visingsö; det omtalades som ett unikum.” Kan det möjligen trots allt vara Malmqvist som någon gång har sjungit julepisteln i Gränna (eller på Visingsö) och i S. Hestra?

Trots att egentligen endast *ett* otvetydigt vittnesbörd föreligger om att Malmqvist sjungit julepisteln och även episteln vanliga söndagar, är detta vittnesbörd av stor vikt. Frans August Linderholm i Lemnhult har helt säkert hört talas om

Episteln på juldagen Jes. 9.2—7

F. A. Linderholm

① Hö - ren Her - rens ord ge - nom pro - fe - ten E - sai - as

② Det fol - ket som i mörk - ret vand - rar ser ett stort ljus.

③ Och öf - ver dem som bo i mör - ko lan - de Skin det klar - li - ga.

④ Du gör fol - ket mycket, Där - med gör du ic - ke gläd - je - na myc - ken,

⑤ men för dig var - der man sig gläd - jandes Så - som man glädes i skördeanden,

⑥ Så - som man glad är, när man ut - skif - tar by - te. ^{*) Svenska Messan} variant

⑦ Ty du haf - ver sön - der - bru - tit de - ras bör - dos ok

Kyrko - hand - boken

⑧ och de - ras skuld - rors ris och plå - ga - res staf

Svenska Messan

⑨ och de - ras plå - ga - res staf

⑩ lijk - a - som i Mi - di - ans tid. Ty allt krig med storm och blo - dig kläd - nad

Anm. Versionen i L:s kyrkohandbok och den i "Svenska Messan" överensstämmer till "och deras skuldors ris". Därefter är de delvis rytmiskt olika, varför båda versionerna redovisas från siffran 8. Slutfallsformeln har markerats med hakar (se s. 40).

Skall upp-brän-nas och af eld för-tärdt var - da.

Ty oss är födt ett barn, En Son är oss gif-ven,

Hvil-kens her - ra-dö - me är up - på Hans ax-lar

Och Han he - ter Un - der-lig, Råd, Gud, Hjel - te

E - vig Fa - der Frid-förs-te. På det Hans her-ra - dö - me

skall stort var-da Och på Fre - den ing - en än - de,

att hans kollega i grannförsamlingen sjungit episteln, och det är inte ens otänkbart att han själv hört Malmqvist sjunga episteltexter. Det kan ha varit tillräckligt

som impuls till hans eget komponerande i en stund, då julepisteltextens budskap fyllde honom med glädje.

På Da-vids sä - te och Hans ri-ke, att Han det bere-da och stjär-ka skall

Med dom och rätt-fär-dig-het I - från nu allt in-till e - vig-het.

Det - ta skall Her-rans Ze - ba - ots nit - äls - kan gö - ra.

"Obs! det understrukna = Orgeln, som här faller in" (Linderholms anteckn. i kyrkohandboken)

Granskning av Linderholms melodi

Vi går nu till en granskning av Linderholms melodi. Den föreligger i två versioner nedskrivna av Linderholm själv, dels en i hans år 1869 tryckta kyrkohandbok, dels en i häftet "Svenska Messan af F. A. Linderholm" (se sid. 31). Av dessa är utan tvivel den i kyrkohandboken den äldsta, och det är inte omöjligt att den härrör från 1895. Handboksversionen ger intryck av att vara nedskrivna med iver: tonartsbeteckningen växlar utseende, i första systemet förekommer överstrykningar och i femte systemet har skrivaren glömt en fras: ovanför systemet står det "o plågares staf=med föregående repris med uteslutande af b". Jämförelser med andra versioner ger också vid handen att nedteckningen i kyrkohandboken är äldre än den i "Svenska Messan".

För bedömandet av melodins tonalitetsförhållanden och dess förhållande till en underliggande ackordik (delvis antydd vid insnitten) ger "Svenska Messan"-versionen de bästa upplysningarna. Huvudtonart är Ass-dur med utvikningar till parallelltonarten f-moll och dominanttonarten Ess-dur. De slutfall i C-dur som förekommer ("glädjandes", "herradöme", "axlar", "rike") har mera karaktär av halvkadenser i f-moll än verklig övergång till medianttonarten C-dur (Ass-durs dominantparallellvariant). Man lägger märke till den jublande uppgången i C-durslutfallen "varder man sig glädjandes" (5a — Siffror inom parentes anger i fortsättningen frasens nummer i enlighet med numreringen (siffror med ring om) i not-exemplet.) och "på Davids säte och hans rike" (18a) och överraskningsmomentet i

slutfallet "är uppå hans axlar" (13), där kvintsprånget g^1-c^1 för melodin ner till den en enda gång förekommande tonen c^1 ; C-dursslutfallet innebär också en överraskande avvikelse från epistelmelodins slutfallsformel (se nedan s. 40 och not-exemplet) och ger en alldeles speciell karaktär åt detta frasslut.

Linderholm har avsett att hans jul-epistel skall sjungas till orgelackompanjemang men endast med lätta stödkord vid varje insnitt och vid ur innehållssynpunkt viktiga ord och fraser, vilket understrykningarna i texten jämte anteckningen "Obs! det understrukna = Orgeln, som här faller in" i kyrkohandboksversionen visar. Hur detta ackompanjemang skall utformas har tydligen varit ett bekymmer för kantorerna. Linderholms egen utskrift av stödkorden finns inte kvar. Den

förut nämnda Karlshamnsversionen med utförligt ackompanjemang och mellanspel är helt emot Linderholms intentioner.

Melodin har omfånget c^1-ess^2 och rör sig påfallande ofta i nedåtgående riktning, varvid frasen antingen börjar på en hög ton (ex. "Såsom man glad är..." (5b) och "Detta skall Herrans..." (20)) eller inleds med ett djärvt sextsprång upp till den höga tonen (ex. "Därmed gör du icke glädjena mycken" (4), "ty allt krig med storm och blodig klädnad" (10)).

Stegvisa intervall överväger. Kvartintervallet (eller kvart som ramintervall) är viktigt, särskilt i slutfallsformeln, som i sin utförliga form innefattar den brutna treklängen $dess^2-b^1-f^1$ (fraserna 10, 11, men även fraserna 5b och 17; fras 3 har en uppåtgående brutna treklang $ess^1-ass^1-c^2$). Man lägger också särskilt märke till

Slutfallsformer hos Håkansson

Ex. 1

Ex. 2a

Ex. 2b

Ex. 3

Jfr Ex. 4

det tre gånger förekommande förut omnämnda sextsprånget f^1 -dess² (fraserna 4, 10 och 12).

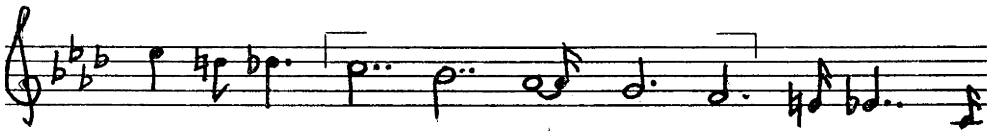
Melodins rytm är påfallande accentuerad. Vad som mest bidrar till detta intryck är de många punkterade fjärdedelarna, följda av åttondel. I kyrkohandboksversionen förekommer denna rytmiska struktur mer än 50 gånger. I "Svenska Messan"-versionen är antalet dylika strukturer endast 40. Reduceringen inträder från fras 10, och förändringarna har uppenbarligen föranletts av den naturliga textdeklamationens krav.

Ett mycket starkt framträdande drag i Linderholms julepistelmelodi är dynamiken. Särskilt i "Svenska Messan"-versionen är nyanseringsangivelserna noggrant utformade. Att ett dynamiskt sängsätt var utmärkande för Linderholms gestaltning av julepisteln framgår inte minst av att de dynamiska kontrasterna gjort starkt intryck på lyssnarna.

Slutfallsformler

Texten består av sex bibelverser. Det melodiska gestaltandet följer naturligt

Jesajatextens om psaltarpsalmen påminnande uppdelning i halvverser. En granskning av melodin ger vid handen att den till mycket stor del bygger på formelartade vändningar, vars kärnmelodi är $b^1 - f^1 - g^1 - ass^1$. Såsom framgår av markeringarna i notbilden förekommer den redan i inledningen, "Hören Herrens ord genom profeten Esaias", och återkommer sedan flera gånger, däribland i slutfrasen. Kärnmelodins fyra toner är identiska med en slutfallsformel i Åhlströms mässa 1799/1818 (Se Bohlin, 1970, s. 14). När antalet stavelser är större byggs den ut med de mellanliggande tonerna ass^1 och g^1 , varjämte slutfallet ofta inleds med $dess^2$ (t.ex. nr 9 och 18b) eller så kan som i nr 20 hela efterversen bli en enda stort utbyggd slutfallsform på 13 stavelser med början på ess^2 . Dess kortaste form = kärnmelodin återfinnes i nr 16 ("skall stort varda"). Även nr 13 har tagits med som hörande till denna typ, trots slutfallet $g^1 - c^1$, som starkt påminner om kvintfallet vid definitiv kadens i gregoriansk recitation (Se Adell, 1963, s. 19, jämte Musikbilagan till d:o, s. 2).

\circ = 43-48	♩ = 25-30	♪ = 13-18	♫ = 4-6	[\circ = max 48 ♩ = " 24 ♪ = " 12]
♩ = 37-42	♪ = 21-24	♫ = 10-12	♬ = 1-3	
♩ = 31-36	♪ = 19-21	♫ = 7-9		

Strukturformel över melodins tonförråd, utvisande antalet gånger som resp. ton användes.

Om man gör upp en strukturformel över epistelmelodins tonförråd, ser man, att melodin huvudsakligen utnyttjar fem toner: c^2 , b^1 , ass^1 , g^1 och f^1 . Med vissa variationer återkommer ett antal *melodiformler* i Linderholms julepistel. Det är inte orimligt att anta att detta beror på något slags påverkan från psalm- eller episteltoner s. 25. Pehr Edwall menar att det inte är alldeles omöjligt att en gregoriansk tradition levat kvar i Växjö, där Linderholm gick i skola en tid, och hänvisar till Samuel Ödmanns berömda skildring av det s.k. stutamötet, vid vilket försångaren (Claviger) sjöng en versikel ur psalt. 104 (tel.-samtal i jan. 1972. Se även Edwalls artikel i Växjö stift i ord och bild, Stockholm 1950, sid. 482). Men åtminstone om sockengångens cantilenor med medeltida anor säger Ödmann: "Nu äro de avlagda och glömda." (Samuel Ödmann, Hågkomster, Stockholm 1957, sid. 47). Det troliga är att också den gregorianska sången var glömd vid Växjö skola på 1860-talet. Frågan om något samband med gregoriansk sångtradition här kan tänkas föreligga, lämnar jag öppen. Så mycket kan dock sägas som att slutfallsformeln i Linderholms melodi inte synes ha någon av psalmtonernas finalisformler som grund. Avsnitten med recitation på i huvudsak *en* ton, vilka skulle kunna tyda på gregoriansk förebild, är endast två och mycket korta ("Ett barn är oss födt", "Och Han heter Underlig"), nr 12 resp. 14.

Linderholms kyrkohandbok

Innan vi gör ett bedömande av frågan om det funnits någon förebild, när Linder-

holm komponerade sin epistelmelodi, skall vi ge en översikt över innehållet i Linderholms kyrkohandbok, vad gäller infogade notblad med melodier till liturgiska partier.

Kyrkohandboken är tryckt i Lund 1869. På titelbladet står F. A. Linderholms namnteckning. Boken tillhör fru Elsa Carlstedt, Kinna (dotter till Linderholm). Linderholm har tydligen använt detta exemplar hela sin tjänstgöringstid trots införandet av en ny handbok år 1894. Han prästvigdes 1880, och den äldsta anteckningen är från "Midsommarsdagen Urshults kyrka 1882", de sista från 1924.

Melodier till åtskilliga liturgiska partier jämte en psaltarpsalm (Davids 84 psalm, komponerad av Linderholm) är infogade i kyrkohandboken, bl.a. två Helig och Wi prise dig; det ena är "af Håkansson"; för det andra, som är skrivet på samma notblad, är kompositör ej angiven, men förmodligen är det väl även här fråga om Håkansson (om denne se nedan). Vidare finns i handboken en brudmässa av Linderholm och en begravningsbön, även den troligen av Linderholm.

Ev. förebilder då L. komponerade julepistelmelodin

Julepistelmelodins formelkaraktär är en viktig faktor, då frågan skall besvaras, om Linderholm, medvetet eller omedvetet, haft någon förebild, när han komponerade sin melodi. Tre möjligheter skulle kunna tänkas föreligga:

1. Linderholm har hört julepisteln sjungas som liten och har tecknat ner melodin ur minnet.

2. Han har komponerat en helt ny melodi.
3. Han har byggt på äldre melodiformler, då han komponerat sin melodi till julepisteln.

Alternativ 1 kan genast avfärdas. Dels fanns det i Linderholms hemtrakt, Dädesjö, icke sångintresserade präster under hans barn- och ungdomstid, dels motsäger den mycket bestämda traditionen om julepistelns tillkomst, vilken Linderholm själv meddelat många av sina vänner, att det skulle ha gått till enligt alternativ 1.

Alternativ 2 skulle givetvis med hänsyn till denna tradition vara det som ligger närmast tillhands. Det tredje alternativet är dock värt att pröva. Det är inte otänkbart att Linderholm i inspirationens och skapandets ögonblick delvis byggt sin melodi på äldre *melodiformler*. Julepistelns slutfallsformel förekommer rikligt i Linderholms brudmessa. Formeln finns också i en doxologi i "Svenska Messan" liksom i Davids 84 psalm av Linderholm. Det var tydligen en av Linderholm älskad slutfallsformel. Men samma formel finns också i det Helig och Wi prise dig i kyrkohandboken, för vilket "Håkansson" anges som kompositör (tyvärr finns inte några förnamnsinitialer angivna), liksom i det andra, troligtvis av samme Håkansson komponerade Helig och Wi prise dig. I ett annat Helig av Håkansson (ett handskrivet exemplar, tillhörigt kantor Nils Olsson, Växjö) finns också denna melodiformel. "Håkansson" är troligen identisk med F. J. Håkansson (på ett enda ställe, nämligen för bönen "Vaka öfver oss" i Linderholms kyrkohandbok anges "F. J. Håkansson"), om-

nämnd av Carl-Allan Moberg i Kyrkomusikens historia (Uppsala 1932, s. 476) och av Adell i Gregorianik I (Lund 1963, s. 36; Adell kallar honom dock "J. F. Håkansson"). Denne Håkansson var organist i Eksjö, och av honom har Helig i olika versioner och Välsignelsen sjungits av många smålandspräster (se notex. 1—3). Dock bör här anmärkas, att en bror till F. J. Håkansson, Ferdinand Håkansson, kantor i Barkeryd 1873—1922, och tillhörande en känd kantorssläkt, som verkade i Barkeryd i tre generationer, tydligen också komponerade en hel del, vilket förekomsten av handskrivna noter i Barkeryds kyrkoarkiv tyder på. Ett häfte med titeln "Helig, Välsignelsen etc." (se notex. 3) gavs ut av Sigfr. Nath. Holm i Lund 1922, men melodierna, åtminstone till Helig och Välsignelsen, är enligt kh Johannes Olsson, Tävvelsås, Håkanssons, inte Holms egna. I denna melodi till Välsignelsen finns också julepistelmelodins slutfallsformel.

När Linderholm komponerade sin melodi fanns tydligen den melodiformel, som man finner i Håkanssons liturgiska melodier, med i bilden som byggmaterial. Julepistelmelodin som helhet är att betrakta som *en nykomposition av Linderholm, men i den återfinnes en av Håkansson använd liturgisk slutfallsformel*, som återigen har släktskap med den redan under 1700-talets slut brukade epistelton, som Åhlström upptog i sin messa 1799/1818.

Sammanfattning

Frans August Linderholm hyste ett starkt intresse för gudstjänstens sång. Tro-

ligen år 1895 komponerade han en melodi till julepisteln Jes. 9.2—7. Han kan ha fått idén att komponera en melodi till julepisteln och sedan sjunga den i julemorgonens högmässa genom *vetskapen om att en liknande tradition fanns i det närbelägna Lemnhult och under åren 1888—1890 även i grannförsamlingen Näshult*. Den direkta impulsen till skapandet av melodin var den glädje han i en betryckt situation upplevde, då han mediterade över julepisteln. *Melodin som helhet är Linderholms komposition men den bygger till stor del på äldre melodiform-*

ler, varav en via Håkanssons Helig kan spåras i Ahlströms "Svenska mässan" 1799/1818.

Linderholms julepistelmelodi har älskats av många och har sjungits i flera församlingar i Växjö stift från det den skapades 1895 fram till våra dagar till glädje och hjälp för människor. *Så har den i tre kvarts sekel fått förmedla den glädje och den lovsång, som var Linderholms egen sångs signum och kännetecken.*

Sven-Erik Jonsson